

Pražští Rusové

Michal Janíčko

Russians of Prague

Abstract: The article deals with situation, attitudes and behaviour of members of Prague's Russian immigrant community. At the beginning an overview of recent socio-economic development in Russia, existing findings about Russian minority in the Czech Republic and Czech citizens' attitudes towards Russians are presented. The core of the article is presentation of main results of a survey conducted by the author in spring 2010 among members of Russian community that live in Prague and its surroundings. Among the main hypotheses that came out of the survey is growth of importance of positive motivations to migrate, extension of geographical and social basis from which migrants come, continuity of self-isolation of the community combined with strong ties to the country of origin and rise of Russian ethnic economy in Prague.

Keywords: Migration, Russians, ethnic minority, integration.

Česká republika v posledních dvaceti letech zažila obrovskou dynamiku imigrace. Mezi roky 1992 a 2008 se počet u nás žijících cizinců více než zpětinásobil a jen v období 2005-2008 narostl o 260 tisíc, tedy o 58% [ČSÚ 2011]. Podpora imigrace se částečně stala i oficiální vládní politikou, od které její tvůrci očekávali přínos pro vývoj ekonomiky [Ministerstvo vnitra ČR 2009: 21]. Viděno ze širší perspektivy, od imigrace si lze slibovat zmírnění následků faktu, že domácí obyvatelstvo již delší dobu stárne, neboť imigranti představují ve své většině mladou, ekonomicky aktivní subpopulaci. Podle současných projekcí by v budoucnu bez stálého proudění nových přistěhovalců obyvatelstvo ČR ubývalo menší či větší rychlostí [ČSÚ 2009: 47-48, 54-55]. Ačkoli během let 2009 až 2011 počet cizinců v ČR vlivem ekonomické krize mírně klesl, stále je jejich podíl na našem obyvatelstvu bezmála čtyři procenta – imigrace a imigranti jsou tedy v ČR jevem vysoce aktuálním a zasluhujícím pozornost.

Občanů Ruské federace žijících v České republice až do velmi nedávné minulosti přibývalo jak absolutně, tak i relativně vůči cizincům s jinou státní příslušností: v srpnu 2011 u nás žilo 29 337 ruských občanů s dlouhodobým či trvalým pobytem, což je přibližně dvakrát tolik co v roce 2004 a zhruba osmkrát tolik co v roce 1994 [ČSÚ 2011]. Ruští občané dnes představují čtvrtou největší cizineckou subpopulaci žijící u nás, zatímco v roce 2004 byli pátí a v roce 1994 osmí [Ibid.]. Výzkum provedený v roce 1999 mezi Rusy žijícími v Praze a Karlových Varech naznačil, že se jedná většinou o vzdělané a poměrně bohaté lidi [Drbohlav et al. 1999: 20, 25-26], což této menšině dále přidává na důležitosti v rámci české společnosti.

Tento článek představuje výsledky výzkumné sondy, kterou jsem provedl mezi ruskými imigranty žijícími v Praze a okolí na jaře 2010. Jejím cílem bylo osvětlit situaci, postoje a jednání příslušníků ruské menšiny v České republice, zejména jejich sociální a geografický původ, motivaci pro příchod do země, hodnocení společenské situace v Rusku a v ČR, momentální aktivity, míru integrace do naší společnosti a vazby na Rusko jako zemi jejich původu. Jako odrazový můstek sloužil výzkum „Ruská komunita v České republice“ uskutečněný

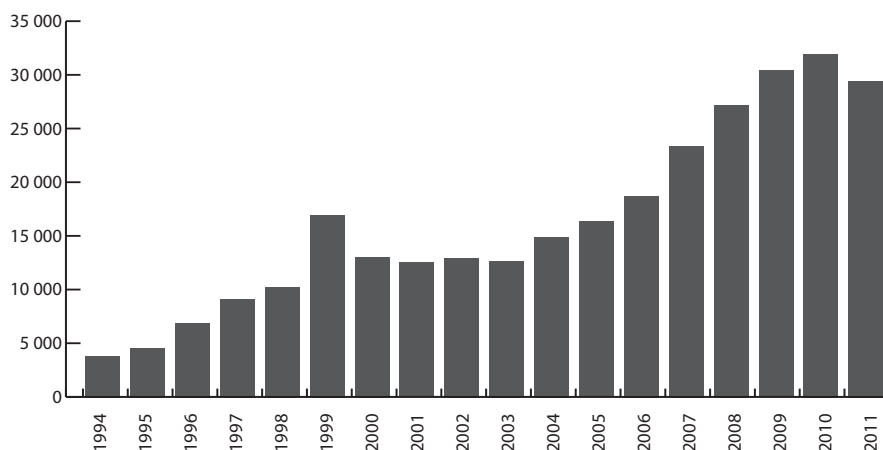
roku 1999 kolektivem autorů pod vedením Dušana Drbohlava [Drbohlav et al. 1999]. Znalost jeho výsledků přidává této sondě na relevanci tím, že kromě prostého popisu dnešního stavu umožňuje také poodhalení vývoje, jímž ruská imigrantská subpopulace od té doby prošla, i když spíše na úrovni hypotéz. Pro zasazení situace v Česku žijících Rusů do kontextu většinové společnosti pak používám výsledky výzkumů CVVM týkajících se postojů českých obyvatel k imigrantům a cizím národům.

Metoda

Metodou výzkumné sondy bylo dotazníkové šetření realizované v dubnu až červnu 2010. Respondenty jsem hledal v ruských obchodech a firmách vlastněných Rusy, mezi studenty UK a VŠE, a na setkání krajského spolku ARTEK, mezi svými známými a jejich prostřednictvím. Jednalo se tedy ve velké míře o metodu „sněhové koule“, která se ve výzkumech migrantů přes své nedostatky běžně využívá [Leontiyeva, Vojtková 2006]. Podíl odmítnutí byl 30%, rozdáno bylo 70 dotazníků a navrátilo se jich 55, na základě kterých byly provedeny všechny analýzy. Hlavním omezením je tedy nedosažitelnost reprezentativity, navíc není možné provádět některé statistické analýzy výsledků kvůli malému počtu respondentů. Oba tyto problémy byly obsaženy již ve výzkumu z r. 1999 – jediná výrazná metodologická odlišnost spočívá v tom, že se sběr dat omezil na Rusy žijící v Praze a okolí. Tím je sice tato sonda oproti minulé ochuzena, ale z druhé strany se tentokrát vzorek na rozdíl od toho z roku 1999 nerozpadá do dvou oddělených, navzájem v mnoha ohledech dost odlišných podsouborů.

Vzorek sondy byl tvořen ze 62% ženami a jejich zastoupení je tak o devět procentních bodů větší než v celé ruské imigrantské populaci v republice. Průměr i medián věku respondentů je 31 let, vzorek je tedy pravděpodobně mladší než celý soubor českých Rusů [ČSÚ 2005], což nepochybně stěžuje možnost zobecnění výsledků. Co naopak dobře odpovídá realitě je skladba respondentů z hlediska doby příchodu do ČR – odráží se v ní celý průběh imigrace z Ruska od devadesátých let a také její zrychlování v poslední době: 26% respondentů dora-

Graf 1: Vývoj počtu občanů Ruska žijících v ČR s povolením k dlouhodobému nebo trvalému pobytu

Zdroj: ČSÚ 2011

zilo v letech 1993-1999, 24% v letech 2000-2005 a 50% od roku 2006 do roku 2010.

Použité teoretické koncepty

V textu článku se budu odkazovat na transnacionální migrační teorii, na model etnických ekonomik a na některé pojmy neoklasické teorie. Uvedené teoretické koncepty nyní stručně představím.

Transnacionální teorie [Brettell 2000: 87-88, 104-106] prohlašují, že sociální sítě a aktivity migrantů se v poslední době neomezují na hostitelskou zemi, nýbrž se ve velké míře udržují, resp. probíhají přes hranice národních států. Migrantské subpopulace udržují silné a trvalé kontakty se zeměmi původu, čímž dávají vzniknout transnacionálním prostorům. Migranti již více nejsou vykořeneční, nýbrž propojili původní a hostitelskou společnost v jednu arénu pro sociální akci, mohou se dnes snadněji pohybovat mezi nimi a kromě peněžních remitencí přináší do zemí původu i „sociální remitence“ v podobě svých zkušeností z nového prostředí. Podle transnacionálních teorií se imigranti vedle udržování silných styků se starým domovem zároveň snaží začleňovat do společnosti svého nového domova a tyto dvě tendence již více nejsou ve vzájemném protikladu, nýbrž jdou ruku v ruce. Csaba Szaló [2007] tvrdí, že metodologický transnacionalismus bourá dosavadní představu o samozřejmé lojalitě lidí k jednomu národnímu státu a tím odstraňuje chápání imigrantů jako problému, který je nutné řešit jejich odchodem nebo asimilací.

Podle modelu etnických ekonomik (ethnic enclave economy model) [Brettell 2000: 81-82] se některé imigrantské menšiny prostorově koncentrují, vytvářejí diverzifikované ekonomiky obsahující všechny typy ekonomické aktivity a jsou vnitřně stratifikované. Etnická ekonomika na jedné straně může vést k určité izolaci imigrantské subpopulace, zároveň ale může umožnit migrantům, aby se vyhnuli sekundárnímu trhu práce. Schopnost imigrantské subpopulace vytvořit etnickou ekonomiku závisí na její početnosti, zdrojích kapitálu a podnikatelských schopnostech členů skupiny.

Neoklasická teorie [Massey et al. 1993: 433-436] považuje mezinárodní migraci za důsledek rozdílů v nabídce a poptávce po práci. Lidé migrují ze zemí s relativním nadbytkem nabídky práce v poměru ke kapitálu do zemí s nedostatečnou nabídkou práce a přebytkem kapitálu. Na mikroúrovni potenciální migranti zvažují, co je z domovské země vyhánění (push faktory) a co je přitahuje do cílové země (pull faktory); kalkulují finanční i ostatní náklady a zisky z případného stěhování, a migrace proběhne, pokud je výsledkem rovnice čistý zisk.

Dosavadní poznatky o ruské menšině v ČR

Ruská imigrační subpopulace v Česku se od začátku devadesátých let až do velmi nedávné minulosti výrazně zvětšovala. V roce 1994 u nás žilo 3 611 občanů Ruska, zatímco dnes u nás žije zhruba 29 tisíc ruských státních příslušníků. Počet obyvatel ČR s ruským občanstvím se tedy za posledních sedmáct let zněkolikanásobil. Nejednalo se nicméně o lineární vývoj: v roce 2000 počet ruských občanů u nás ze 16.900 skokově klesl na cca 13.000, a to především vlivem změny zákona o pobytu cizinců. Tento zákon výrazně zpřísnil vstupní a pobytový režim cizinců u nás, a v dalších letech byl jen pozvolna zmírňován [Burdová Hradečná 2005]. Počet Rusů pak znovu rychle rostl od roku 2004 až do roku 2010, kdy začal klesat, tak jako klesá i celkový počet cizích občanů žijících u nás. Pokud jde o rozmístění Rusů na území republiky, 58% z nich v roce 2009 žilo v Praze, 13% ve Středočeském, 10% v Karlovarském kraji a 19% ve zbytku země [ČSÚ 2011]. Koncentrace Rusů v hlavním městě je zdaleka nejvyšší ze všech početně významných imigračních menšin.

Doposud jediným pokusem o zjištění více informací o charakteru ruské imigrantské subpopulace u nás, který zašel za uvedené početní údaje a ad hoc pozorování, bylo dotazníkové šetření provedené na ruské komunitě v roce 1999 [Drbohlav et al. 1999]. Výzkumníci sesbírali celkem 70 vyplněných dotazníků, z nichž 43 bylo realizováno v Praze a 27 v Karlových Varech, a na jejich základě také uskutečnili 20 hloubkových interview. Na základě výsledků výzkumu autoři konstatovali,

že většina z ruských imigrantů byla ekonomicky „v dobré kondici“; mezi důvody opuštění vlasti převládala politická nestabilita a strach o vlastní bezpečí. Stěžejním konstatováním autorů výzkumu pak je to, že Rusové tvoří značně uzavřenou etnickou subpopulaci se silnými sociálními vazbami uvnitř, ale slabými navenek – neformální kontakty i případné zaměstnání vyhledávají zejména mezi sebou, češtinu ovládají dosti omezeně a v Karlových Varech jsou dokonce výrazně územně koncentrováni. Nehledě na to ovšem respondenti většinou uváděli bezproblémový vztah k domácímu obyvatelstvu.

Sociálně-ekonomický vývoj v Rusku v posledních 20 letech, emigrace ze země

Pro pochopení důvodů, proč se tolik Rusů již z vlasti vystěhovalo a proč tento trend nadále pokračuje, je nutné alespoň v obrysech načrtnout sociálně-ekonomický vývoj v zemi za poslední dobu.

Po roce 1989 potkal všechny země bývalého východního bloku ekonomický pokles a sociální problémy, ruská verze společensko-ekonomického rozkladu byla však nebývale hluboká a dlouhá. Po celé desetiletí prakticky nepřetržitě klesal HDP, průmyslová i zemědělská výroba – všechny tři veličiny se v roce 1999 ocitly zhruba na polovině úrovně roku 1989, stejně jako průměrné reálné příjmy obyvatel; většina lidí však dopadla ještě hůře, neboť hrstka vyvolených v téže době naopak dosáhla astronomického bohatství [Aganbegjan 2003]. Mzdy, už tak nízké, byly vypláceny nepravidelně, šířila se chudoba, nefungovaly sociální služby, snižovala se kvalita i dostupnost zdravotnictví a vzdělání. Průvodními jevy tohoto vývoje byl rozkvět organizovaného zločinu v podnikatelské sféře jakož i všeobecné kriminality a asociálního chování všeho druhu [Klimantova 2002].

V roce 1999 nastal zvrát – většina významných ekonomických ukazatelů začala strmě růst, což trvalo až do roku 2008, tedy do začátku hospodářské krize. Hrubý domácí produkt se každoročně zvedal o 5-10%, ještě rychleji rostly reálné příjmy (roku 2007 dosáhly úrovně r. 1991), nezaměstnanost klesla na polovinu a stejně tak i počet lidí s příjmem pod úrovní životního minima. Takových osob je ale i tak stále velmi mnoho – v roce 2008 žilo 18% Rusů pod prahem absolutní chudoby [Institut komplexních strategických issledovanij]. Na druhé straně nadále rostl význam stínové ekonomiky a také, i když zpomaleným tempem, pokračovalo prohlubování sociálních nerovností. Ščerbakova [2007: 92] upozorňuje, že průměrný příjem nejbohatší desetin obyvatel bývá v rozvinutých zemích obvykle na šesti- až osminásobku průměrného příjmu nejhudší desetin, zatímco v Rusku je to patnáctinásobek. S malými přestávkami roste v posledních 20 letech zločinnost – v roce 2006 byla více než dvojnásobná oproti roku 1990 a 1,4 krát větší než v roce 1999 [Ščerbakova 2007: 123]. Novinkou se od nástupu prezidenta Putina navíc stalo omezování politických svobod a degradace demokratické politické soutěže [Ardichvili 2009: 222]. Pokračuje také šíření epidemie AIDS v zemi – odhaduje se kolem jednoho miliónu nakažených, a rovněž alkoholismus zůstává masově rozšířeným jevem [Ibid.]

Gontmacher a Malevová [2008] uvedli následující, nepřilíhivý obraz rozvrstvení ruské společnosti podle výše příjmů:

- 1-2% - bohatí lidé

- 15-20% - střední třída, schopná spořit a brát si úvěry, investovat do vzdělání a sociálního připojištění, jezdit na dovolenou mimo místo bydliště.
- 60-65% - vrstva na pomezí střední třídy a chudoby, život od výplaty k výplatě, omezená schopnost nákupu kvalitních potravin a zboží dlouhodobé spotřeby, vysoké riziko ztráty příjmů a pádu do chudoby
- 15-20% - chudoba, boj o živobytí
- 5-7% - sociální dno, beznadějná bída

Emigrace z Ruska sice od konce devadesátých let zeslábla, i nadále však každým rokem zemi opouštějí desetitisíce lidí. Pyl'novová a Škrylev [2008] hovoří o nové vlně emigrace, která je typická vysokou vzdělaností vystěhovalců. Také Rybakovsky a Ryazantsev [2005] tvrdí, že vzdělanostní úroveň emigrantů je v průměru daleko vyšší než zbytku obyvatelstva a probíhá klasický odliv mozků, který je podporován cílenými programy některých zemí na přilákání ruských specialistů. Podle stejných autorů hrozí Rusku ztráta celých vědeckých škol, protože vystěhovalí odborníci často prošlapávají cestu ven svým kolegům, kteří zůstali, a vědecká emigrace z Ruska tak připomíná lavinu. Podle ekonoma Michaila Děljagina [Děljagin 2008] emigrace již nemá charakter boje o přežití jako v 90. letech, po zlepšení ekonomických poměrů však lidé zjišťují, že ruská společnost přesto není k životu. Vládní zvůle byrokracie, policie, soudů a šéfů na pracovištích, zločinnost je všudypřítomná, média lžou a kvalifikovaná práce je chronicky nedocenená.

Postoje českého obyvatelstva k Rusům

Rusové žijící v Česku se pochopitelně nenacházejí ve vzduchoprázdnu, nýbrž jednají a přemýšlejí v kontextu většinové české společnosti, která je obklopuje. Pro lepší pochopení situace a jednání českých Rusů považují za přínosné shrnout, jaké k postojům zaujímá česká veřejnost k imigrantům obecně a k Rusům specificky.

Literatura od devadesátých let opakovaně uvádí, že postoje české veřejnosti obecně vůči imigrantům jsou značně negativní a to jak v absolutním měřítku, tak ve srovnání se zeměmi západní Evropy [Gabal 1999; Havlík 2007; Leontiyeva, Vávra 2009]. Češi považují cizince spíše za zátěž a riziko, netolerují příliš jejich odlišnost od sebe samých a požadují od nich asimilaci s českým prostředím. Takové postoje jsou podobné nalaďení v ostatních zemích východní a střední Evropy, které mají ovšem oproti nám menší dynamiku imigrace. Přes to všechno ale v České republice není etnický napjatá situace, ani se anti-imigrační proudy neprosazují v politice – podle Leontiyevové a Vávry [2009: 102] to svědčí o tom, že přes deficit tolerance není naše společnost otevřeně xenofobní.

Vůči Rusům jako celé národnosti i jako skupině žijící u nás vyjadřují Češi v dotazníkových šetřeních dlouhodobě spíše záporné postoje. Při dotazování na vztah k Rusům jako k národu na sedmibodové škále (1 „velmi sympatičtí“, 7 „velmi nesympatičtí“) se vážené průměry postojů českých obyvatel v letech 2003 – 2009 pohybovaly v úzkém rozmezí 4,01 až 4,25, což Rusy vždy řadilo mezi nejhůře hodnocené národnosti [CVVM 18. 1. 2010]. Nedá se přitom vyloučit určitý pozitivní posun oproti dřívějším rokům, neboť podle Leontiyevové a Vávry [2009: 62] byli v letech 2000 a 2001 Rusové hodno-

cení průměrně 5,06, resp. 4,33. Ještě hůře Rusové dopadli ve výzkumu zadaném Ministerstvem práce a sociálních věcí [MPSV] v roce 2004 – respondentům byla předložena sedmibodová škála vycházející z tradiční škály Bogardusovy, jejíž jednotlivé stupně byly vyjádřeny verbálně. Zde Rusové „dosáhli“ průměru dokonce 4,82 s vysokým procentem jednoznačně xenofobních postojů [Havlík 2004: 3]. Podle jiného výzkumu z roku 2002 [Ibid.: 5] se na Rusy příznivěji dívají starší lidé než mladší, což problematizuje stereotypní vysvětlení negativních postojů k Rusům špatnou historickou zkušeností.

Při sledování postojů obyvatel k Rusům žijícím u nás docházejí výzkumy CVVM k velmi podobným výsledkům jako když se zabývají Rusy obecně. V letech 2005 až 2011 se průměry na sedmibodové škále pohybovaly mezi 3,80 až 4,14 bez významného trendu vzestupu či poklesu oblíbenosti Rusů v čase [CVVM, 15. 4. 2011]. Také v tomto případě se Rusové vždy ocitli ve druhé polovině žebříčku vybraných občanství předložených ke zhodnocení.

Česká veřejnost tedy hledí na imigranty dlouhodobě negativně, a navíc mezi jednotlivými přistěhovaleckými skupinami ta ruská zaujímá na pomyslném žebříčku oblíbenosti setrvalě nízká umístění. Tato fakta je třeba mít na paměti při posuzování a interpretaci jednání a postojů ruských imigrantů v Česku.

Výsledky sondy

Respondenti mého dotazníkového šetření vyšli převážně z největších ruských měst a jejich vzdělanostní úroveň je mimořádně vysoká: dvě třetiny mají vysokoškolské vzdělání a zbylá třetina (v níž je navíc značný počet studentů vysokých škol) má ukončenou střední školu. Přes v průměru relativně krátkou dobu pobytu v republice má téměř polovina z nich vlastní byt, a kdo ne, bydlí obvykle v některé z dražších pražských čtvrtí. Takřka dvě pětiny z dotázaných zde podnikají a při hodnocení situace v Rusku v době odchodu dávali nehorší známky jiným oblastem než ekonomické situaci. Tato fakta dohromady nasvědčují celkově slušné ekonomické kondici respondentů. Považují za oprávněné vyslovit hypotézu, že Moskva ztratila mnoho ze svého dřívějšího výsadního postavení ve „vysílání“ lidí do ČR: zatímco v roce 1999 pocházela z ruského hlavního města více než polovina pražské části tehdejšího souboru, dnes je to jen čtvrtina, a mezi dřívějšími příchozími v rámci dnešního vzorku najdeme více Moskvanů než mezi těmi, kdo dorazili později. Tento posun odpovídá tomu, jakými změnami prošla ruská společnost v poslední dekádě. Zatímco obrovské majetkové přesuny v Rusku počátku devadesátých let po sobě zanechaly na jedné straně vrstvu prudce zbohatlých skupin lidí a na straně druhé dramaticky ožebračenou většinu obyvatel, právě po roce 1999 se situace začala měnit díky obrátce v ekonomickém vývoji a zřejmě také díky nástupu schop-

nější politické garnitury. Životní úroveň v zemi se zvyšovala a vznikly skutečné střední vrstvy, z nichž se pravděpodobně velká část dnešních pražských Rusů rekrutuje, zatímco ostatní nadále pocházejí z ještě vyšších pater ruské společnosti.

V roce 1999 autoři tehdejší studie konstatovali, že Rusové odcházejí do ČR především kvůli tehdejšímu velmi špatnému stavu sociální sféry v Rusku a že je nejčastěji pohánějí politická nestabilita, nárůst nezaměstnanosti a zločinnosti. Domnívali se, že migrace bude pokračovat především z důvodu pokračování krize ruské společnosti a také díky tomu, že ruská menšina byla už tehdy vnitřně silná a tedy schopná „lákat“ nové příchozí. V realitě se nejdůležitější socioekonomické ukazatele v Rusku od té doby výrazně zvedly, migrace do ČR však neustala ani se neutlumila, nýbrž naopak stále sílí. Nabídl jsem respondentům jedenáct oblastí charakterizujících ruskou společnost ke zhodnocení v době jejich odchodu ze země a v současnosti, a to na stupnici 1-5 od nejhoršího k nejlepšímu¹. Z odpovědí lze dovodit, že společenská situace v Rusku v souhrnu hodnocených oblastí se v očích respondentů zlepšovala až do doby těsně předcházející současné společensko-ekonomické krizi, a oproti devadesátým letům se zlepšily prakticky všechny oblasti také jednotlivě². Situaci v Rusku v době odchodu v souhrnu nejhůře (průměrná známka 2,54) hodnotili ti, kdo přišli před rokem 2000 a nejlépe (3,17) nejpozdější migranti, kteří v Česku pobývají od roku 2007; v očích těch, kdo přišli mezi lety 1993 a 2006, je dnes situace v zemi lepší než byla v době jejich odchodu, zatímco jen podle nejpozdějších migrantů je na tom dnes Rusko v souhrnu všech sledovaných aspektů o něco hůře, než bylo, když odcházeli.

Leckoho může překvapit hodnocení politické situace v Rusku: migranti z devadesátých let ji v době jejich odchodu hodnotí v průměru nízkou známkou 1,54 a kvalitu demokracie 1,69, migranti z let 2000-2006 politickou situaci 2,53 a kvalitu demokracie 2,47 a nejpozdější politickou situaci 2,72 a kvalitu demokracie 2,39. Nic tedy nenasvědčuje tomu, že by respondenti sdíleli českou mediální opozici dřívějšího svobodného jelcinovského Ruska a „tvrdého ruského režimu“ v současné době [viz např. Šůra 2010]. Kromě toho, 31 % z nich považuje české zpravodajství o Rusku za příliš negativní a jen 15 % za objektivní nebo (zcela ojediněle) za příliš pozitivní, což dohromady není příliš dobrá vizitka českých médií, zvláště když ruské emigranty asi sotva může někdo podezřívát z přílišné shovívavosti k situaci v jejich vlasti.

Jak dříve, tak později migrující respondenti při pohledu zpět do doby svého odchodu nejhůře hodnotili práci úřadů, policie a soudů a úroveň kriminality, i když také tyto oblasti se z jejich pohledu od devadesátých let zlepšily. I tak je možné, že právě vysoká kriminalita a zvláště a korupce na úředních místech vzdělaným příslušníkům ruských středních vrstev zásadně vadí a hrají roli v rozhodnutí odejít ze země. Část vysvětlení zrychlování migrace z Ruska do ČR může znít tak, že pokud se lidé v Rusku dostanou nad určitou ekonomickou úroveň, začnou možná být citlivější právě na tyto oblasti sociální sféry, které jsou zjevně v zemi stále velmi problematické, a proto se snáze rozhodnou zemi opustit.

S příznivým hodnocením vývoje v Rusku jde ruku v ruce fakt, že motivace současných pražských Rusů k příchodu do ČR mohou být „pozitivnější“ než dříve. Jako nejvýznamnější důvod příchodu se ukázala vyšší kvalita života v ČR – to, že respondenti tento důvod jmenovali podstatně častěji než jeho

Tabulka 1: Souhrn hodnocení různých oblastí společnosti v Rusku v době odchodu podle doby příchodu do ČR

Doba příchodu do ČR	Průměr	Směrodatná odchylka
Do 1999	2,54	0,39
2000-2006	2,85	0,55
Od 2007	3,17	0,66

Hodnocení na škále od 1 = velmi špatné do 5 = velmi dobré.

protipól „nevyhovující životní styl v Rusku“, není náhodné, neboť první skupina hodnotila situaci v Rusku v době odchodu lépe než ta druhá. A tak bychom s použitím neoklasické teorie mohli říci, že tito lidé byli zřejmě spíše „taženi“ do ČR než „vyháněni“ z Ruska. To ještě více platí pro ty, kdo přišli za mezinárodními zkušenostmi a za konkrétní nabídkou práce, což byly další nejvýznamnější důvody uváděné respondenty.

Je dobře možné, že kromě vyšší životní úrovně u nás kombinované s příbuzností jazyků hraje v příchodu a zejména setrvání Rusů zásadní roli vnitřní infrastruktura, kterou si zde ruská menšina během doby vytvořila. V Praze Rusové podnikají v obrovském spektru oblastí a míří přitom velmi často na ruskou klientelu: mají restaurace, obchody s potravinami, knihkupectví, půjčovny DVD, kosmetické salóny, internetové kavárny, cestovní agentury, realitní kanceláře, právní poradny, komerční banku, mateřské školy, gymnázium, vysokou školu, vydávají četná periodika; přítomnost ruských firem a institucí je zejména patrná ve Stodůlkách a na Praze 6, kde i tento výzkum naznačil koncentraci Rusů, ale také v centru města a v mnoha jiných jeho částech. Přítomnost ruských firem v hlavním městě je patrné jak z každodenní zkušenosti vnímavého Pražana, tak i například ze „Zlatých stránek ruského Česka“ obsahujících kontakty na 300 převážně pražských firem, se kterými se „můžete domluvit v ruštině.“ S trochou nadsázky lze konstatovat, že pokud by pražští Rusové nechtěli, nemuseli by s českým obyvatelstvem téměř přicházet do styku. 55% respondentů má v zaměstnání za spolupracovníky většinou nebo výhradně Rusy a jen 15% kolem sebe v práci naopak žádné Rusy nemá. To všechno ukazuje na vzestup ruské etnické ekonomiky v Praze, která může snadno působit jako stabilizátor těch, kdo zde již jsou, a (zejména prostřednictvím příbuzných a známých) také jako lákadlo pro nové příchozí. Ruské subpopulaci v Praze sice dosud chybí prostorová koncentrace, kterou model etnických ekonomik předpokládá, ve dvou výše zmíněných oblastech města však sonda naznačuje možného vývoje tímto směrem ukázala. Kromě výše popsaných změn uvnitř ruské společnosti tedy za rychlým nárůstem počtu Rusů v ČR stojí možná i to, že jejich imigrace získala svou vnitřní dynamiku, běží „na vlastní pohon.“ Všeobecné zlepšení socioekonomické situace v Rusku, ač emigranti zřetelně vnímané, zřejmě i proto zatím nestačilo na to, aby proudění lidí ve směru Rusko – Česko umělo být jen oslabit.

Respondenti sondy udržují silné vazby na Rusko jako zemi původu a jsou značně uzavřeni ve své etnické subpopulaci. Takřka dvě třetiny respondentů byly během posledního roku v Rusku po nějakou dobu fyzicky přítomné a nemalá část z nich pobývala ve vlasti déle než jeden měsíc. Respondenti obvykle velmi často komunikují s příbuznými a přáteli, kteří žijí v Rusku, a prakticky všichni z nich alespoň občas sledují zpravodajství o dění ve vlasti. Silněji navázání na Rusko jsou ti, kdo lépe hodnotí sociální sféru své vlasti dnes i při ohlednutí do doby svého odchodu – pokud tedy bude pozitivní socioekonomický vývoj v Rusku pokračovat, mohla by země mít naději alespoň na to, že jí emigranti budou při svých návrazech přinášet sociální remitence (o kterých hovoří transnacionální teoretici) nebo že se dokonce významná část z nich vrátí. Z hlediska uzavřenosti ruské subpopulace v Praze jsou výsledky aktuální sondy velmi podobné těm z roku 1999 – více než tři čtvrtiny respondentů mají mezi nejbližšími přáteli v ČR většinou nebo výhradně Rusy a pro takřka dvě třetiny

platí totéž i o širším okruhu známých. Objevil se také i náznak toho, že si pražští Rusové vybírají partnery a partnerky často mezi sebou nebo mezi příslušníky jim příbuzných národů: 17 respondentů uvedlo, že se se svým současným partnerem nebo partnerkou seznámili v ČR, ale partneři pouze čtyř z nich z ČR také pocházejí, kdežto v sedmi případech je rodištěm partnera Rusko, ve čtyřech případech země „blízkého zahraničí“ (Bělorusko, Ukrajina a Moldávie) a ve dvou případech jiné země. Očekával jsem, že mladší respondenti, zejména studenti, budou agilnější v navazování kontaktů s Čechy, a tedy že i celý soubor jakožto poměrně mladý bude v tomto smyslu otevřenější; žádný významný rozdíl mezi mladšími a staršími v souboru, ani mezi studenty a nestudenty, ani mezi současným šetřením a tím z roku 1999 se však v tomto ohledu neukázal.

V etno-kulturní rovině jsou naopak respondenti současně sondy více odhodláni čelit asimilačním požadavkům českého prostředí, neboť pouze desetina z nich chce splynout s českou společností ve všech ohledech, zatímco v roce 1999 to bylo 30%. Toto může být opět odraz zlepšené situace v Rusku, kdy migranti z devadesátých let zřejmě ve větší míře cítili potřebu odtrhnout se od své vlasti než jak to cítí migranti pozdější. Zajímavé je, že názor respondentů na (ne)tolerantnost české veřejnosti vůči ruské menšině nemá významný vliv na jejich případné úvahy o návratu do vlasti ani na jejich spokojenost v Česku – trochu to vypadá, jako by se díky silnému zázemí poskytovanému ostatními Rusy dokázali obrnit vůči celkovému naladění naší společnosti vůči sobě, které jinak nepovažují za příliš příznivé.

Výsledky této sondy nenabízejí kvalitní hypotézu příčin setrvávání respondentů v ruském etnickém prostředí. Objevily se však náznaky toho, že by určitou roli mohl hrát pocit kulturní odlišnosti od českého národa a vůle jednotlivců k uchování své ruské identity: podle výrazné většiny (71 %) je ruská mentalita odlišná od české, respondenti většinou také soudí, že ti, kdo hledají známé mezi ostatními Rusy, mají větší šanci si uchovat svou kulturní svěbytnost, a nakonec pro většinu dotázaných bez ohledu na dobu příchodu je jejich národnostní příslušnost důležitá a právě tito lidé jsou poněkud silněji ukotvení uvnitř ruské subpopulace než ostatní. Celkově se situace jeví tak, že respondenti spíše vybírají mezi uchováním silných vazeb na Rusko a výraznějším začleňováním do české společnosti (a obvykle volí to první), než že by dělali obojí současně, jak by odpovídalo transnacionálním migračním teoriím.

Z druhé strany ale respondenti sondy vykazují nesporné integrační tendence: s delším trváním pobytu v ČR rostou i všechny ukazatele indikující probíhající integrace včetně znalosti češtiny. Sám za sebe také vypovídá nárůst podílu trvalých pobytů oproti dlouhodobým během posledního desetiletí, jak vyplývá ze statistik ČSÚ. V Praze žijící Rusové se s postupem doby, kterou zde tráví, pravděpodobně většinově společnosti otevírají, i když jen pomalu. Tento proces nemusí skončit jejich asimilací a vykořeněním – to by nakonec ani nemělo být cílem žádné společnosti, která uznává odlišnosti a integritu každého jedince a která chce umožnit i zemi původu imigrantů, aby měla z odcházejících lidí alespoň nějaký užitek. Je ale myslím v zájmu samotných Rusů žijících u nás, aby se chovali otevřeněji a více než dosud vyhledávali kontakty s českým obyvatelstvem. Ve výsledcích sondy totiž nelze najít žádný silný signál, že by v běžném životě čelili nepřátelskému

chování českých obyvatel – koneckonců drtivá většina respondentů vyjádřila s pobytem v ČR spokojenost a 55% i vůli zde zůstat; první krok k navázání silnějších kontaktů mezi ruskou menšinou a českou většinou je tedy proto asi na nich. Pokud se touto cestou nevydají a budou se výhradně spoléhat na stále se rozmáhající ruskou infrastrukturu v Praze a k tomu se třeba ještě začnou prostorově segregovat v určitých částech města, může to při pokračování ruské imigrace vést k dalšímu růstu nedůvěry ze strany majoritní populace. Z druhé strany je ovšem pravděpodobné, že Rusové vnímají setrvale negativní, i když ne otevřeně nepřátelské postoje českého obyvatelstva vůči sobě, a do svého etnického prostředí se uzavírají možná i z tohoto důvodu.

Závěr

Všechny výsledky výzkumné sondy, které tato práce představila, lze na celou pražskou složku ruské menšiny žijící v Česku vztahovat jen s velkou opatrností a rezervou. Výběr je nereprezentativní, počet respondentů je malý, jejich věkový průměr nízký a ve vzorku bylo navíc o něco více žen než by bylo třeba. V souvislosti s podrobně zkoumaným tématem uzavřenosti ruské subpopulace je také nutné přiznat, že o něco větší šanci být nalezeni měli ti, kdo pracují v převážně ruském prostředí, ale z druhé strany procento odmítnutí bylo zřejmě větší u méně integrovaných. Ve vzorku jsou nicméně zastoupeni ruští imigranti ze všech fází trvání imigrace z Ruska od devadesátých let, což navíc napomohlo k tomu, že realitě velmi přesně odpovídá poměr respondentů s trvalým pobytem vůči těm s pobytem dlouhodobým. Vyslovuji proto přesvědčení, že přes všechny metodologické nedostatky a z nich plynoucí opatrnost při interpretaci výsledků tato sonda může nabídnout kvalitní hypotézy těm, kdo se o situaci, postoje a jednání ruské menšiny v Praze a v ČR budou hlouběji zajímat v budoucnu,

a možná o ní i sama o sobě vyjevila některá důležitá fakta. Tyto hypotézy shrnuji do tří následujících okruhů.

Za prvé, ruští imigranti vzešli nejčastěji ze středních a vyšších středních vrstev ruské společnosti, a mají vysokou vzdělanostní úroveň. Pocházejí obvykle z největších ruských měst a to prakticky z celého území Ruské federace, i když nejvýznamnějším místem původu ruských imigrantů je Moskva.

Za druhé, nejvýznamnějšími push-faktory, které napomáhají k migraci z Ruska do ČR, jsou vysoká kriminalita a svévole úředních míst v Rusku. Celkově však za většinou rozhodnutí o migraci z Ruska do ČR stojí vidina příležitosti v cílové zemi spíše než potřeba odejít z vlasti.

Za třetí, pražští Rusové udržují silné kontakty s Ruskem, a současně se spíše izolují ve vlastní etnické skupině zde v ČR. Většinu jejich blízkých přátel tvoří jiní zde žijící Rusové, mezi Rusy si často vybírají životní partnery a velká část z nich je zaměstnána v ruských firmách. Takovému jednání napomáhá fakt, že se v Praze dynamicky rozvíjí ruská etnická ekonomika, ale i pocit kulturní odlišnosti od Čechů.

Hypotézy, které ze sondy vyplynuly, bych považoval za prospěšné otestovat na reprezentativním výběru, nebo alespoň takovém, který by se mu blížil. Kromě toho, šetření se dávalo na pražské Rusy ve velké míře jako na homogenní skupinu, je ale jasné, že toto o nich platí tím méně, čím více jich je – světy podnikatelů, zaměstnanců v různých oborech a studentů mohou být navzájem dosti odlišné a síla kontaktů mezi nimi také různá. Pokud se v nějakém příštím šetření potvrdí uzavřenost ruské subpopulace, bylo by užitečné pokusit se zjistit, zda jsou jejím důvodem spíše postoje Rusů, nebo negativní vztah Čechů vůči nim. Stálo by také za to zkoušet odhalit mechanismy, jakými funguje ruská etnická ekonomika v ČR a některé otázky zkoumat v širším záběru etnických Rusů původem i z jiných zemí než z Ruska.

literatura

- Aganbegjan, Abel Gezevič. 2003. *Social'no-ekonomičeskoje razvitije Rossii*. [online]. [cit. 2010-02-01]. Dostupné z: <http://econom.nsc.ru/eco/Arhiv/ReadStatii/2004_01/Aganbegjan.htm>.
- Ardchivili, Alexandre. 2009. „The Relationship Between Meaning of Working and Socioeconomic Transformations: The Case of Post-Communist Russia“. *Advances in Human Developing Resources* 11 (2): 218-234.
- Bretell, Caroline, et al. 2000. *Migration Theory : Talking Across Disciplines*. New York, London : Routledge.
- Burdová Hradečná, Pavla. 2005. „Odstraňování následků restriktivního cizineckého zákona z roku 1999 je stále aktuální“. *Migraceonline.cz*. [online]. [cit. 2011-10-29]. Dostupné z: <<http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=1955224>>.
- CVVM. 2010. *Postoje české veřejnosti k cizincům – březen 2010*. [online]. [cit. 2011-01-25]. Dostupné z: <http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101026s_ov100406.pdf>.
- CVVM. 2009. *Vztah Čechů k vybraným národnostem*. [online]. [cit. 2011-01-25]. Dostupné z: <http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100860s_ov90123.pdf>.
- CVVM. 2010. *Vztah Čechů k vybraným národnostem – prosinec 2009*. [online]. [cit. 2011-01-25]. Dostupné z: <http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100995s_ov100118.pdf>.
- CVVM. 2011. *Vztah Čechů k národnostním skupinám žijícím v ČR*. [online]. [cit. 2011-10-29]. Dostupné z: <http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100903s_ov90506.pdf>.
- ČSÚ. 2011. *Počet cizinců v ČR*. [online]. [cit. 2011-10-29]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/tabulky/ciz_pocet_cizincu-001>.
- ČSÚ. 2009. *Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2065*. [online]. [cit. 2010-01-21]. Dostupné z: <[www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/1D00355EB4/\\$File/400709a8.pdf](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/1D00355EB4/$File/400709a8.pdf)>.
- ČSÚ. 2006. *Národnostní složení obyvatelstva*. [online]. [cit. 2010-01-25]. Dostupné z: <<http://czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/p/4114-03>>.
- ČSÚ. 2007. *Profily pěti nejčetnějších státních občanství cizinců v ČR – údaje k 31. 12. 2005*. [online]. [cit. 2010-08-15]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/tabulky/ciz_prehledy-01702>.

- Drbohlav, Dušan, et al. 1999. *Ruská komunita v České republice*. Praha.
- Gabal, Ivan, a kol. 1999. *Etnické menšiny ve střední Evropě*. Praha: G plus G.
- Gontmacher, Jevgenij, Tat'jana Maleva. 2008. Social'nyje problemy Rossii i al'ternativnyje puti ich rešenija. *Voprosy ekonomiki* 2: 61-72. [online]. [cit. 2011-01-25]. Dostupné z: <<http://demoscope.ru/weekly/2008/0331/analit09.php>>.
- Havlík, Radomír. 2007. „Postoje k cizincům a menšinám ve světle sociologického výzkumu“. *Paidea: Philosophical E-Journal of Charles University* 4 (1-2). [online]. [cit. 2011-01-25]. Dostupné z: <<http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/download/havlik.pdf>>.
- Institut komplexnych strategičeskich issledovanij. *Osnovnyje social'no-ekonomičeskije pokazateli*. [online]. [cit. 2011-01-25]. Dostupné z: <<http://www.icss.ac.ru/macro/>>.
- Klimantova, Galina Ivanovna. 2002. *Sovremennoje děmografičeskoje položenije Rossii*. [online]. [cit. 2011-01-25]. Dostupné z: <http://r-komitet.ru/s_i_d/sd-005.htm>.
- Leontiyeva, Yana, Martin Vávra. 2009. *Postoje k imigrantům*. Praha : Sociologický ústav AV ČR.
- Leontiyeva, Yana, Michaela Vojtková. 2006. „Výzkum migrantů v ČR – víme jak na to?“. *Socioweb*. [online]. [cit. 2011-10-29]. Dostupné z: <<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie & shw=253 & lst=105>>.
- Massey, Douglas S., et al. 1993. „Theories of International Migration: Review and Appraisal“. *Population and Development Review* 19 (3): 441-466.
- Ministerstvo vnitra ČR. 2009. *Zpráva o situaci v oblasti migrace na území České republiky v roce 2008*. Praha : Ministerstvo vnitra ČR.
- Děljagin, Michail. 2008. „Pojechali. Vybor něvelik: emigracija ili děgradacija“. *Novaja gazeta* 70. 22. 9. 2008. [online]. Dostupné z: <<http://www.novayagazeta.ru/data/2008/70/14.html>>.
- Pyl'nova, Dar'ja, Dmitrij Škrylev. 440 000 čelovek ujechali iz Rossii za poslednie pjať let. *Novaja gazeta*. 28. 11. 2008, no. 46. Dostupné z: <<http://www.novayagazeta.ru/data/2008/color46/00.html>>.
- Rybakovsky, Leonid, Sergey Ryzantev. 2005. *International Migration in the Russian Federation*. New York : United Nations Secretariat. [online]. Dostupné z: <http://www.un.org/esa/population/meetings/ittmigdev2005/P11_Rybakovsky & Ryzantsev.pdf>.
- Szaló, Csaba. 2007. *Transnacionální migrace*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Ščerbakova, Jekatěrina Michajlovna. 2007. „Social'no-ekonomičeskaja situacija v Rossii: 15 let do i posle načala reform 1990-ch godov“. *Rossija v okružajuščem mire*. Pp. 85-128. [online]. [cit. 2010-12-02]. Dostupné z: <<http://www.rus-stat.ru/index.php?vid=1>>.
- Šůra, Adam. 2010. „Rusové se vracejí“. *Respekt* XXI (3): 26-28.

poznámky

- ¹ Respondenti hodnotili ekonomickou situaci, politickou situaci, kvalitu demokracie, jednání úředníků, policie a soudů, možnosti kulturního vyžití, vztahy na pracovištích, mezilidské vztahy obecně, úroveň školství, úroveň zdravotnictví, zločinnost a etnické vztahy.
- ² Jedinou výjimkou je školství, které migranti z devadesátých let hodnotili v průměru 4,08 a nejpozdější migranti 4,06.

